

VILÁG- TÖRTÉNET

A HUN-REN BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **HÁMORI NAGY ZSUZSANNA**
HÁROM „SZARMATA ODÜSSZEUSZ”
- **ÖZKAN BARDAKÇI**
HŰSÉG, HŰBÉRI FÜGGÉS ÉS EGYÉNI AMBÍCIÓK
- **MONOSTORI TIBOR**
ÁRVA APRÓDBÓL TESTŐRTISZT ÉS NÉMETALFÖLDI BIRTOKOS
- **MÉSZÁROS KÁLMÁN**
„EGY KIPRÓBÁLT HŰSÉGŰ ÉS TITOKTARTÓ IFJÚ”
- **SZÁSZ GÉZA**
EMIGRÁCIÓ, UTAZÁS, ÖNIGAZOLÁS
- **SZEMLE**
SEMSEY VIKTÓRIA, ORDASI ÁGNES, JEAN-CHARLES DAUMY,
CLÉMENT MONSEIGNE ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Lovaš Eldina, Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

14. (46.) évfolyam 2024. 3.

TARTALOM

Nemesi emigrációk Európában a kora újkorban (Tóth Ferenc)	331
<i>Tanulmányok</i>	
Hámori Nagy Zsuzsanna: Három „szarmata Odüsszeusz”. A Łaski fivérek Európa uralkodóinak szolgálatában	335
Özkan Bardakçı: Hűség, hűbéri függés és egyéni ambíciók. Kísérlet a tizenöt éves háborúban harcoló külhoni nemesek tipizálására	369
Monostori Tibor: Árva apródból testőrtiszt és németalföldi birtokos. Somogyi Márton karrierje a brüsszeli spanyol Habsburg-udvarban, 1594–1631	399
Mészáros Kálmán: „Egy kipróbált hűségű és titoktartó ifjú.” Ilosvay János, a fejedelem fegyverhordozója és bujdosótársa	411
Szász Géza: Emigráció, utazás, öngazolás. A francia nemesi emigráció diskurzusai a 18. században	431
<i>Szemtanú</i>	
Takács László: Egy ír nemes beszámolója a török elleni harcokról 1683-ból. Francis Taaffe levelei	447
<i>Szemle</i>	
Thaly Kálmán híres műve franciául (Jean-Charles Daumy)	467
A nemesség és az eszmék vándorlása Európában a 17–19. században (Clément Monseigne)	470
Portugália és Brazília történelme az „Atlantisz-álmom” tükrében (Semsey Viktória)	473
Károk és károsultak – avagy Gabriele D’Annunzio fiumei vállalkozásának ára (Ordasi Ágnes)	477

Jelen számunkat Tóth Ferenc szerkesztette

Egy ír nemes beszámolója a török elleni harcokról 1683-ból

Francis Taaffe levelei

Közismert, hogy a 17. század legnagyobb létszámú emigráns csoportját azok az ír katonák alkották, akik – különösen Oliver Cromwellnek az ír katolikusok ellen folytatott kegyetlen hadjárata hatására – elhagyták Írországot, és a kontinensre jöve a katolikus uralkodó, elsősorban a francia király és a Habsburg-uralkodóház szolgálatába álltak. A „vadludak”-nak (*the Wild Geese*) nevezett ír katonák már a harminc-éves háborúban is harcoltak, s közülük többen igen magas rangra emelkedtek az osztrák császár szolgálatában.¹ A magyar történelem szempontjából is kiemelt jelentőségű az a Francis Taaffe, akinek kései leszármazottai magyar nemességet is kaptak, miközben ír származásuk tudatát híven őrizték.²

A Taaffe családnak már a 17. század elején is szoros kapcsolata volt a Habsburgokkal, amit bizonyít, hogy Theobald Taaffénak mind a hat fia összeköttetésben állt a bécsi udvarral.³ Theobald gyermekei közül a legismertebb a harmadik fiú, Francis, aki Olmützben tanult, majd osztrák szolgálat után 1670-ben Lotaringiai Károly herceg seregéhez csatlakozott, és aztán később részt vállalt Bécs és Magyarország török uralom alóli felszabadításában. Említést érdemel bátyja, Nicholas is, Carlingford második grófja,⁴ aki előbb Spanyolországban szolgált, majd a katolikus restaurációt megkísérlő II. Jakab király titkos tanácsának tagjaként a király 1688-ban Bécsbe küldte, de a hírre, hogy az általa szolgált trónkövetelő partra szállt Írországból, azonnal hazatért, és a Boyne folyónál lezajlott, majd a katolikusok számára súlyos vereséggel végződő csatában 1690. július 11-én életét vesztette.⁵

Míg Nicholas II. Jakab megbízható emberei közé tartozott, öccse, az 1639-ben született Francis III. Ferdinánd vejének, Lotaringiai Károlynak volt a bizalmasa.⁶ A herceggel való szoros kapcsolata még a hatvanas években kezdődött, 1673-ban ő vezette

* A szerző az MTA doktora, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Moravcsik Gyula Intézet tudományos főmunkatársa, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar egyetemi tanára (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., takacs.laszlo@abtk.hu).

1 Mheara, 1994. 76–92.; Murphy, 1994. 23–28.; magyarországi szerepvállalásukról: Oross, 2011.

2 Említésre méltó még a Taaffe család tagjai közül Patrick Taaffe, aki tábori lelkészként szolgált a szintén ír Walter Butler ezredes mellett, s köze volt Wallenstein osztrák császári generális meggyilkolásához.

3 Vö. Worthington, 2004. 174.; Griffin, 2023. 68.

4 Nicholas Taaffe (?–1690. július 1.).

5 Taaffe, 1856. 15–16.

6 Az íreknek a lotaringiai udvarban játszott szerepéről röviden lásd: Griffin–Filet, 2018. 22–25.; Filet, 2021. 36.; Spangler, 2024. 241–60.

győzelemre a sereget Bonn-nál a franciák elleni háborúban. Később Lotaringiai Károly rábízza gyermekei, különösen a legidősebb, I. Lipót herceg nevelését.⁷ Szoros kapcsolatukat mutatja, hogy Francis volt az, aki 1674. május 12-én a lengyel királyválasztáson Lotaringiai Károly érdekében híres beszédet mondott. 1682-ben lett generális, és egy évvel később egy négyszáz lovasból álló hadtestet vezetett, amely számos nagyszerű és sikeres katonai manővert hajtott végre a törökellenes küzdelmekben.⁸ Ezeknek a hónapoknak az eseményeiről több levélben is beszámolt bátyjának, amelyeket egy évvel később könyvformátumban is kiadtak Londonban az európai hírekre szomjas olvasóközönségnek.⁹ A kiadás évében Francis Magyarországon tartózkodott, majd két évvel később részt vett Buda felszabadításában, a következő évben pedig ő vezette volna azokat az ír önkénteseket, akik Magyarországra jöttek harcolni a török ellen, de végül mégsem ő felelt a nehezen megregulázható katonákért.¹⁰ Szolgálataiért 1694-ben Aranygyapjas-renddel tüntették ki. Később is több fontos diplomáciai küldetést teljesített, és nemzetközi elismertsége következtében még az angol parlament is külön törvényben rendelkezett sérthetlenségéről.¹¹ 1704-ben halt meg, s később kiváló katonaként és elegáns diplomataként emlékeztek meg róla, akinek Livius *Ab Urbe conditá*ja és Curtius Rufus Nagy Sándor-életrajza voltak kedves olvasmányai még hadjáratai idején is.¹² Ennek a török elleni küzdelmet az egész kereszténység ügye szempontjából kiemelt jelentőségűnek tartó emigráns ír katonának, illetve egyik fiatal angol beosztottjának a leveleit adjuk most közre magyar fordításban.

Taaffe gróf levelei bátyjához, Carlingford grófjához

Taaffe gróf levelei a császári táborból bátyjához, Carlingford grófjához itt Londonban, amelyekben beszámol a Bécs ostroma előtti, valamint a Bécs ostromakor megvalósított legjelentősebb hadmozdulatokról, valamint számos figyelemre méltó részlettel szolgál a török elleni magyarországi győztes hadjáratról: kiegészítve két másik levéllel, amelyeket egy fiatal angol nemes, a császári hadsereg önkéntese írt. London, Nyomtatva T. B. számára, és William Abbingtonnál, a Wonder Tavern közelében, a Ludgate Hillen árusítják. 1684.

7 Vö. Taaffe, 1856. 16–17.; Tóth, 2021. 195.

8 Francis Taafféről számos alkalommal megemlékezik hadinaplójában Lotaringiai Károly is (kiadása: Tóth, 2017).

9 Az Országos Széchényi Könyvtárban található példány kapcsán Bakonyi Zsuzsanna ismertette röviden Taaffe karrierjét és a levelek tartalmát: Bakonyi, 2020.

10 Az események menetéről részletesen lásd: Oross, 2011.

11 Vö. Taaffe, 1856. 23.

12 Taaffe, 1856. 25.

AZ OLVASÓHOZ

Minthogy jelenleg Bécs ostroma és a magyarországi háború a közbeszéd tárgya, feltételezem, hogy nem lesz kellemetlen számotokra, ha az eddig megjelenteknél pontosabb és világosabb beszámolót adok nektek a keresztény fegyvereknek a törökök elleni sikereiről, még hozzá ha olyan beszámolót írok, amelyet nem szóbeszéd-ből gyűjtöttem össze, nem is hírlapokból és újságokból ollóztam ki, hanem ezek mind eredeti levelek, amelyeket Ő Főnagysága és Ő Királyi fensége már látott és jóváhagyott, és amelyeket egy nagy hírvő lovag írt, aki nemcsak jelen volt azoknál az eseményeknél, amelyekről ír, hanem mint a császári hadsereg főtisztje, maga is jelentős részt vállalt bennük. Ő Lord Taaffe, őfelsége alattvalója, aki fivérének, Carlingford grófjának és Grana márkijának, Flandria kormányzójának küldte ezeket a leveleket, amelyekben nemcsak az igazság erejét, hanem bizonyos szerénységet és nemes természetet is felfedezhetünk, mivel anélkül, hogy bármit is magának tulajdonítana, nem mulasztja el, hogy másoknak is igazságot szolgáltatson. E tulajdonságai, valamint az *idegen* uralkodó udvarában tanúsított körültekintő magatartása révén nagy tiszteletet és bizalmat szerzett annál a császárnál, akit szolgál, valamint őfelségének, Lotaringia hercegeének szeretetét és bizalmát is kiérdemelte, és az egész birodalomban nagy hírnévre tett szert. Így nemcsak önmagának, hanem hazájának, királyhoz hűséges családjának és azoknak a nemes őseinek is becsületére válik, akiktől származik. Példa ő arra, hogy felébressze az angol nemzet becsületérzetét, és minden úriember számára érzékeltesse, mennyivel inkább szolgálná érdeküket és becsületüket, ha kardjukat ilyenkor a kereszténység védelmére vetnék be, mint hogy ifjúságukat játékbarangokban és pincékben pazarolják el, és egymást gyilkolják, ahogyan azt értelmetlen és ostoba veszekedésekben teszik.

1.

Passau, 1683. július 24.
Carlingford grófjának Londonban.

Megtiszteltetés volt hallanom Önről Lord Lansdowne-tól,¹³ akit, ha nem lett volna tele bátorsággal és vitézséggel, az itteni ügyek szerencsétlen állása bizonyára eltántorított volna egy ilyen nagylelkű tervtől, minthogy azonban elhatározta, hogy velünk teszi próbára szerencsését, a kötelesség, amellyel a királynak és Ő Királyi Fensége parancsainak tartozom, az öröm, hogy olyan előkelő úriembert szolgálhatok, mint Lord Lansdowne, valamint az önök érdeklődése arra késztet, hogy semmit se mulasszak el az ő szolgálata tekintetében, valamint hogy keressem az alkalmat egy ilyen érdemes barát megszerzésére.

13 Talán George Granville-ről (1666–1735) van szó, aki Lansdowne első bárója volt.

A hetvenezer ember helyett, amelyet Lotaringia hercege ígért e szörnyű háború folytatására, sohasem gyűjtött össze harminceznél többet.¹⁴ Az alatt a két hónap alatt, amíg Magyarországon állomásoztunk, csak tétlenkedtünk, kevés kísérletet tettünk, féltünk ugyanis attól, hogy csökken az erőnk az oszmán haderő megérkezése előtt, mivel a betegség és a szükséges eltávozások miatt hadseregünk már huszontháromezer főre apadt, és ez volt a legnagyobb létszámú erőnk, amikor a nagyvezír¹⁵ hetedikén legalább százhatvenezer harcosból álló seregével¹⁶ tőlünk ágyúlövésnyi távolságban sorakozott fel egy kis folyó, a Rába két ága között, s én nem a legnagyobb számot mondom, hanem ellenkezőleg, hiszen az összes általunk ejtett fogoly, valamint más értesülések szerint is létszámuk meghaladja a kétszázezer főt a tatárok és a magyar felkelők mellett. Könnyen el tudja képzelni, uram, hogy ez a felbukkanás mennyire meglepett bennünket, hiszen mindig azzal a reménnyel kecsegtettük magunkat, hogy a Lengyelországgal kötött szövetségünknek arra kellett volna kényszerítenie a törököt, hogy megossza erőit, s noha az ellenkezőjéről értesültünk, azon a napon mégis megtartottuk állásainkat, s visszavertünk húszezer tatárt, akik az orrunk előtt keltek át a folyón. Az ellenség, látva, hogy milyen nehéz volt utat törni felénk, harmincezer lovasból álló különítményt rendelt ki, hogy a folyó mentén a mi jobbszárnyunkkal szemben szóródjék szét, a magyarok egyik egységével együtt, melyet Budiani gróf,¹⁷ egy nemesember vezetett, aki a nemrég fellázadt országból való. Ő, miután éjjel értesült róla, hogy a törökök minden nehézség nélkül átjöttek a folyón, Budiani összecsapott az említett magyar lázadókkal, és a felkelő Thökölyért kiáltott, majd pedig, miután számot vetett azzal, hogy számarányban elmaradunk tőlük, s hogy a folyón több helyen is át lehet kelni, az ellenség pedig minden előnyös helyet megszállva tart és képes arra, hogy amikor csak akarja, ágyútűz védelme alatt megerősítse a gázlót, s egyúttal a lovasok nagy részét is mozgósítsa – hiszen azok már ezen az oldalon voltak, és akár oldalról, akár hátulról megtámadhattak minket –, őfelsége úgy ítélte meg, hogy ez a táborhely nem biztonságos, és még aznap éjjel elhagyta azt a helyet, miután legelőször is hatezer embert küldött Győrbe (ez a helység tűnt ugyanis valamennyi helység közül ostrom által leginkább fenyegetettnek). Gyalogságunk a Schutz-szigeten¹⁸ keresztül Pozsony felé vonult, ahol az őket fenyegető egységek nem érhették el őket, lovasságunk pedig a Győrtől Pozsonyig terjedő síkságon vonult keresztül.

Tizenharmadikán egy négyszáz főből álló lovashátvédet vezettem, amikor Peternel mezején¹⁹ kétezer tatár támadt ránk,²⁰ és ezzel párhuzamosan, amint a balszerencse akarta, a mi lovas előrsünket is riadóztatták, amikor egy csoporttal a málháinkra támadtak, és őfelsége attól félve, hogy az ellenség elvág bennünket

14 1683. július 1-jén Lotaringiai Károly alig valamivel több mint harmincezer fős sereggel rendelkezett saját számítása szerint is. Vö. Tóth, 2021. 174–175.

15 Kara Musztafa pasa (1634/35 – 1683. december 25.).

16 Lotaringiai Károly ennél kétszer nagyobb ellenséges haderővel számolt. Vö. Tóth, 2021. 175.

17 Gróf Batthyány Kristóf (1637–1685) erdélyi kapitány. Vö. Tóth, 2021. 176.

18 Alighanem a Radó-szigetre gondol.

19 Ma Peternell-Carnuntum Ausztriában.

20 Az eseményről Lotaringiai Károly is beszámol. Vö. Tóth, 2021. 177–179.

Bécsből, ahol még mindig ott tartózkodott a császár az egész udvarral együtt, a lovasságot a lehető leggyorsabb menetben odavezényelte, miközben csak egyetlen ezredet hagyott hátra, hogy őrséget álljon. Ez az ezred, látva, hogy a többi csapat erőltetett menetben távozik, azt feltételezte, hogy azok elvonulását a hátulról ránk támadóktól való rémület okozta, és e feltételezés következtében a világ lehető legszégyenletesebb módján elmenekült, anélkül hogy egyetlenegyszer is pisztolyt rántott volna, vagy az ellenség legkisebb támadásának is ellenállt volna. Ekkor a parancsnokságom alatt álló négyszáz lovast bekerítették, és én nem tudom megmondani, milyen gondviselés folytán szabadultam meg, mivel legalább fél órán át meneteltem összevissza²¹ az ellenség között. Ekkor olyan nagy volt a por, hogy a menekülők még azt sem vették észre, hogy felmentő segítség érkezik, és ez a kavardás több századunkat is összezavarta, amelyek pedig a segítségükre kívántak sietni. Elsőként az én ezredem öt egysége gyűlt össze. Egy századot teljesen összeroppantott a menekülő ezred, a többi azonban olyan vitézül viselkedett, hogy szegény Aremberg herceget²² és Millini grófort,²³ az azonos nevű bíboros testvérét (ez a bíboros jelenleg nuncius Spanyolországban), valamint az én ezredem mindkét kapitányát, Aremberg herceg titkárával és nyolcvan lovassal együtt azon a helyen megölték.

A lotaringiai herceg végül, miután nagy nehezen összeterelte a maradék lovasságot, hozzánk sietett, ahol a legelső századokat még páni félelemben találta, majd emberei előtt leszállt a lováról, hogy lássák, nincs többé veszély. Ez a példa újra bátorságot öntött csapatainkba, és miután a por némileg elült, szembesültünk azzal, hogy az egész zűrzavart mindössze hatezer török és tatár okozta. Ekkor őfelségével az élünkön elindultunk feléjük, ők azonban nem bírták elviselni csapataink látványát, és hiába követtük őket nehéz német lovainkkal, mivel könnyű lovaink nem voltak, az ellenség hihetetlen gyorsasággal röpiült tova. Ebből azonban megtudtuk azt, amiről azóta megbizonyosodtunk, hogy ez a hatezer lovas csak azt a célt szolgálta, hogy fedezzék a fősereget, amellyel, mivel úgy gondolták, hogy Győr megtámadása már nem annyira céljuk, mint ahogyan azt először tervezték, egyenesen Bécs felé vonultak.

Talán igen meglepőnek fogjátok tartani, hogy nem voltunk jobban értesülve az ellenség tervéről és menetelésének irányáról, de ez nem annyira meglepő, ha azt halljátok, hogy egész Magyarország ellenünk volt, és nem egy paraszt is Thököly mellé állt. Ami pedig azt a csapatot illeti, amelyet felderítésre küldtünk a Győr és Bécs közötti síkságra, bizony egyetlen ember sem menekülhetett volna meg közülük, ha felfedezik őket. Ilyen nagy az ellenség száma és gyorsasága.

Összefoglalva, uram, nagyon kétségbeejtő helyzetben vagyunk. Egész Magyarország ellenünk van. Az udvar Passauba vonult. Egész Ausztria Bécs körül Neustadtól²⁴ és Sankt Pöltentől²⁵ lángokban áll, és mi nem tudjuk megakadályozni,

21 Taaffe a francia eredetű *pesle-mesle* kifejezést használja.

22 Alexander-Joseph Aremberg herceg (1664–1683).

23 Savo Millini bíboros testvéréről van szó.

24 Wiener Neustadt.

25 Taaffe St. Hyppolitnak nevezi a várost.

mivel már csak egy legfeljebb tízezer fős lovasságunk maradt Lotaringia hercegének vezetése alatt. Bécszet már tíz napja ostromolják, és ha őfelsége nagyszerű előrelátásának és körültekintésének köszönhetően nem küldött volna tíz-tizenegyezer embert a városba az utolsó pillanatban (ráadásul ez volt az összes gyalogsága, amivel a seregében rendelkezett), akkor a hely mostanra már biztosan elveszett volna. Bajorország tízezer bátor, de tapasztalatlan katonát küld nekünk, és a császártól is további tízezret fogunk kapni erősítésként. A lengyel királyt²⁶ szerződésünk kötelezi arra, hogy személyesen vonuljon serege élén Bécs felmentésére, és a legkisebb késedelem is a legnagyobb veszélynek tűnik. Szászország, Franciaország és Brandenburg ígéretet tett arra, hogy csapatokat küld, és Isten adja, hogy mindannyian kellő időben érkezzenek. Ha [a törökök] elfoglalják Bécszet, akkor úgy látom, hogy nem lesz vége nyomorúságainknak, remélem azonban, hogy Isten nem hagyja cserben a maga ügyét, sem Ausztria [uralkodói] házáat, amely mindig is oly hűséges volt hozzá.

2.

Az angremi táborból, 1683. augusztus 17.²⁷
Carlingford grófjának Londonban.

Megkaptam július tizenhetedikén Londonból kelt levelét, és ezerszeresen is hálát adok az Istennek, hogy megmentette királyi urunkat, a királyt és a herceget a gonosz merénylők szörnyű tervétől.²⁸ Jóságos Isten! Micsoda örület ez? Nézzünk végig egész Európán, és lássuk, találunk-e olyan alattvalókat, akikkel ilyen jól bánnak, vagy akik olyan áldott békét élveznek, mint Anglia alattvalói. Vagy van-e olyan nemzet a világon, amely nem irigyl a mi boldogságunkat!? Én annyira megvetem azokat a hírhedt gazembereket, hogy ezentúl a törököket és a tatárokat a legbecsületesebb embereknek fogom tekinteni. Mostanra kétségtelenül megkaptam a beszámolót, amelyet Passauból küldtem a hadjáratunkról. Lord Lansdowne átadta azt a spanyol követnek, aki megígérte, hogy Don Petro de Ronquillónak²⁹ küldött csomagjában elküldi Angliába. Lotaringia hercegének azóta volt szerencséje tizennégyezer lovasával vereséget mérni Thököly húszezer magyarból és hatezer törökből álló seregére Pozsony közelében,³⁰ ahol Thököly birtokba szerette volna venni a várost, és Magyarország királyává kívánta koronáztatni magát. Mi felvonultunk feléjük egy nyiladékon (azaz szűk átjárón) keresztül, amelyet dragonyosokkal töltöttek meg, és bár az ellenség rendben felsorakozott, nem volt bátorságuk ellenállást tanúsítani. Alighogy a mi lovas előrsünk elhaladt, a pánikszerű félelem úgy magával ragadta a felkelőket, hogy hamarosan elmenekültek, magukra hagyva a törököket, akik egy

26 Sobieski János (1629–1696) 1674–1698 között lengyel király.

27 Ahogy a következő levélből kiderül, alighanem arról a táborhelyről van szó, amely Bécsztől keletre feküdt. Ma Angern an der March Alsó-Asztriában.

28 Rye House Plot II. Károly angol király meggyilkolásának terve.

29 Pedro Ronquillo Briceño (1630–1691) spanyol követ az angol udvarban.

30 Július 29-én.

ideig rendezetten vonultak vissza, de a lengyelek, akiket a mi vérteseink néhány ezrede támogatott, olyan dühösen támadtak rájuk, hogy végül szétverték őket, ezer emberüket holtan hagyva maguk mögött, ezerkétszáz szekérenyi poggyással, amelyből a mi embereink zsákmányt szereztek. A lázadók lovassága lovaik gyorságának köszönhetően megmenekült, valamint némi gyalogságuk is elbújt az erdőkben és a hegyekben, amelyek megközelíthetetlenek voltak lovaink számára. Ez a csapás annyira megrémítette Thökölyt, hogy nem láttuk többé.

Bécset már öt hete ostromolják, és bár az ellenség az első napon elfoglalta állását a Glacis lábánál,³¹ a külvárosok védelme alatt, amelyeket mi elmulasztottunk lerombolni, négy hétig csak az ellenkező oldalon lévő sziklasírt egy pontját foglalták el a Pallace bástya és Lebell bástya között. Öt nappal ezelőtt aknát ástak a Ravelin hegy alatt,³² az említett két bástya között, ahol heves támadást indítottak, abban a reményben, hogy elrejtőzhetnek benne, de nagy veszteségeket okozva nekik visszaverték őket, maguktól a foglyoktól pedig, valamint a táborukban lévő kémjeinktől megtudtuk, hogy már több mint tizenkétezer janicsárt veszítettek. A bajorok kilencezer fős serege már megérkezett a kremsi hídhöz, a franciák nyolcezer fős serege pedig holnapra lesz itt. Szászország választófejedelme további tízezer emberrel már úton van, de aligha lehet velünk a hónap vége előtt. A lengyel király is jön huszonhárom-huszonnégyezer emberrel, és mi most körülbelül huszonháromezer császárral vagyunk együtt. Elhatároztuk, hogy ezekkel a csapatokkal e hónap vége felé Bécs segítségére indulunk, vagy meghalunk e kísérlet közben. Ha azonban a lengyel király késve érkezik, és ha a várost nagyon szorongatva találjuk, nélküle fogjuk megpróbálni a város felmentését. Arról biztosítanak bennünket, hogy a császár személyesen szándékozik velünk lenni, és én szívből kívánom ezt az ő nagyobb dicsőségére. Úgy gondoljuk, hogy a Dunát Kremsnél, egy kisebb városnál fogjuk átlépni, amely körülbelül tíz mérföldnyire van Bécstől. A vidék nagyon hegyvidéki és erdős, amíg egy szűk mérföldnyire nem érünk attól a helytől. Harmincezer gyalogosunk lesz, ha az ellenség elénk jön, akkor fel kell adniuk néhány őrhelyüket, ha nem, akkor pedig köztünk és a város között lesznek, és a helyzet olyan lesz, hogy a lovaságnak, amelyekben a legnagyobb erejük van, nem sok hasznát veszik majd.

Lord Lansdowne-t nagyra becsüli őfelsége, Lotaringia hercege, és rendkívül kedveli hadseregünk minden tisztje és legjobb emberei.

31 A Wiener Glacis nevű korabeli erődítmény.

32 Az említett helyek a bécsi Burg déli részén helyezkedtek el.

3.

A korneubourgi táborból a Duna mellett, 1683. augusztus 25.³³
Carlingford grófjának Londonban.

Don Petro de Ronquillio fedőnéven küldött leveleimben, valamint a marcheggi táborból Flandria kormányzója csomagjában küldött leveleimben megbízható beszámolót adtam az itteni állapotokról, valamint arról, milyen jelentős dolgok történtek ebben a táborban. Folyó hó huszonegyedikén Lotaringia hercege elhagyta a határt, azt a kis átgázolható folyót, amely Ausztriát és Morvaországot Magyarországtól elválasztja, hogy minél közelebb jusson a Duna partjára, Fulme³⁴ és Krems fölé, hogy ott átkeljen a nagyszerű ügy, vagyis Bécs felmentése céljából, remélve, hogy az a két csapás, amelyet az ellenség már elszenvedett, valamint Lengyelország királyának a határai felé való közeledése egy ideig késlelteti az ostromot. Tegnap Stockeraunál táboroztunk le, ahol azt mondták, hogy törökök és tatárok jelentős hadteste vonult át a határon, és ennek igazságáról gyorsan megbizonyosodtunk öt vagy hat falu lángjai révén, amelyeket a táborunktól néhány mérföldnyire láttunk égni, mivel barbár szokása ezeknek a hitetleneknek, hogy amerre elvonulnak, mindent felgyújtanak. Erre őfelsége elhatározta, hogy egy tízezer lovasból álló gyors sereggel azonnal feléjük vonul. Utolértük őket, mintegy tizenkétezen voltak, és Bécs hídjá mellett vonultak csatába. Őfelsége személyesen rohamozta meg a jobbszárnyat, ahol a törökök dühödt támadásba lendültek. Néhány lengyel csapatunkat megzavarták, de mivel hamarosan néhány német lovasunk is csatlakozott hozzájuk, háromszáz emberük elvesztése után megfutamították őket, és a további ötszáz embert, akiket a nagyvezír táborából csónakokkal küldtek át a Dunán abban a hitben, hogy ugyanazzal az eszközzel megmenthetik magukat, olyan hevesen üldözték, hogy – lovukat zsákmányul hagyva maguk után – legtöbbjük a folyóba fulladt. Jobbszárnyunk egy kis erdőig húzódott szét, a balszárny, amelynek én voltam a parancsnoka, az egész síkságon végig fölfejlődött. Amint ezt meglátta az ellenség, ez arra ösztönözte őket, hogy legfőbb erejüket ellenünk fordítsák, hogy mind oldalról, mind hátulról ránk támadhassanak. Lewis Badin herceg azonban a jobbszárnyon lévő lovasok egy részét könnyű hadmozdulattal a közelünkbe rendelte, és az ellenség több kísérlet után belátta, hogy nem tud megtörni bennünket, hanem mindig veszteséggel verik vissza őket, ami miatt a sikeres ellenállástól kétségbeesve egy kis dombra húzódtak le a századaikkal tőlünk egy puskalövésnyi távolságra, amivel megakadályozták, hogy meglássuk a mögöttük esetleg rejtőzködő tartalékot. Akkor, amikor úgy tűnt, hogy készen állnak a harcra, százötven kétségbeesett török és tatár, látva a távolságot, amely a mi századaink és a jobbszárny között volt, az erdő mögé osont, hátulról ránk támadt, de én a második vonalunk két századának támadást parancsoltam,³⁵ mire gyorsan széteszlottak, és csak kevesen menekültek meg közü-

33 Ma Korneuburg Alsó-Ausztriában.

34 Talán Tullna gondolt Taaffe.

35 Ekkor Taaffe még csak hat századnak parancsolt. Vö. Tóth, 2021. 196.

lük. Azt vártuk, hogy az ellenség felhasználja ezt a zűrzavart arra, hogy egész hadtestével megtámadjon bennünket, de nem így történt, hanem az egész csak arra szolgált számukra, hogy gyors visszavonulással mentse az irhájukat. Mi ekkor már rájöttünk, hogy az említett dombon előttünk felvonuló századuk csak arra volt hivatva, hogy a többit védje és fedezze a visszavonulást, és elvesztegettük az időt, hogy a mi vérteseinkkel üldözzük őket, mert ők nem tudták volna vérteseinket a csatamezőn való küzdelemben megelőzni, mivel soha nem tartanak együtt, de nagyon fürgék, nagy gyorsasággal futnak, és lehetetlen őket egy csapatba fogni, hacsak nem tetszik nekik. Lengyeleink valóban üldözőbe vehették volna őket, de úgy látszott, hogy nem akarják, és őfelsége úgy ítélte meg, hogy valószínűleg Thököly erősítést kaphat, aki néhány nappal korábban a határ közelében táborozott, ezért őfelsége nem tartotta jónak, hogy tovább üldözze őket, hanem visszafordult a nagy csata felé, amely most már közeledett. Az ellenség a helyben megölteken kívül több üstdobot és több mint húsz lobogót veszített el a visszavonulás során.

Őfelsége rendkívüli bátorsággal és vitézséggel vezette ezt a harcot az ellenséggel szemben, de túlságosan kitette magát a veszélynek, mint ahogyan azt minden alkalommal túlságosan gyakran megteszi.

Még mindig itt vagyunk, és nagy feladatunk, Bécs felmentése előtt állunk. Őfelsége Lengyelország királya több mint húszezer emberével hét napon belül velünk lesz. Bajorország, Szászország és Franciaország huszonnégyezer embert küldött nekünk, mi, császáriak pedig húszezer fölött vagyunk. Ha Isten nem lesz ellenünk, remélem, hogy néhány napon belül küldhetek nektek egy dicsőséges győzelemről szóló beszámolót. Lord Lansdowne különösen kitüntette magát ebben a hadjáratban, mivel mindig a csatának azon a részén lehetett találni, ahol a legforróbb volt a helyzet, és kétségtelenül nagyon bátor fiatalember.

4.

A nagyvezír táborából éjfélkor, 1683. szeptember 12-én.
Carlingford grófjának Londonban.

Felszabadítottuk Bécset, de ha a győzelem nem volt is olyan teljes, mint ahogyan azt magunknak ígértük, ez csak ellenségeink gyávaságából fakadt, akiket reggeltől estig magunk előtt hajtottunk, egyik állásuk után a másik állásukból verve ki őket, anélkül hogy egyszer is lett volna bátorságuk szembefordulni velünk, még hozzá több olyan szűk szoroson keresztül, amelyeket, ha lett volna egy kis bátorságuk, soha nem tudtunk volna erővel elfoglalni. Az ütközet ott tartott a legtovább, ahol a lengyel király volt, de ez csak növelte dicsőségét, mivel ágyúiknak és sok emberüknek az elvesztésével győzte le őket. Egész táborukat úgy hagyták hátra, sátraikkal, málhájukkal, poggyászaikkal együtt, és idővel majd több részlet is világosabb lesz számunkra. Holnap üldözni szándékozunk őket; és lehetetlen, hogy ne legyen sokkal több, mint amit eddig tudunk. Ha nem sötétedett volna be addigra, mire a külvárosba értünk, akkor bizonyosan teljes vereséget mértünk volna rájuk.

Lord Lansdowne megtisztelt azzal, hogy elfogadta ezredem egyik lovasegységének a parancsnokságát.³⁶ Nagyon bátor fiatalember, és minden alkalmat megragad, hogy bátorságát bizonyítsa, s hogy kitűnjék. Egész hadseregünk barátságát és megbecsülését kívívta. Éppen most hallottam, hogy megszereztük a nagyvezír kincstárát. A következő alkalommal többet fogtok hallani.

5.

A nagyvezír táborából éjjélkor, 1683. szeptember 12-én.
Őexcellenciája, Grana márki,³⁷ Spanyol Hollandia kormányzója részére stb.

Ahelyett, hogy Bécs felszabadult volna, és a törököket teljesen legyőzték volna, bocsánatát kérem, ha azt mondom, hogy az ostromot csak megszüntették, az ellenséget pedig menekülésre kényszerítették, ami nem a mi hibánk volt, hiszen a Kahlenbergtől egészen a Filberg-bástyáig dombról dombra, és egyik szurdokból a másikba [azaz az egyik szűk ösvénytől a másikig] üldöztük őket, és soha nem volt bátorságuk megállni a csapataink előtt. A többiért Monsieur Preudhomme-hoz fordulok, aki nagyon jó ember, és megérdemli a jutalmat a hírekért, amelyeket szállít, és amelyekben ő is nagy szerepet vállalt, de az ellenség gyávasága miatt volt ez a kevesebb, mint ahogy ő remélte, és kérem, hogy kapja meg támogatása jelét.

Korábban már említettem Önöknek, hogy a lengyel király a maga királyságának legbecsületesebb embere, és most ismét el kell mondanom Önöknek, hogy kevés olyan király van a világon, aki jobban megérdemelné, hogy az legyen, mint ő, vetélytársa pedig, lotaringiai hercegünk, aki nagyszerű kapitány és kiváló katona, minden kötelességét megvalósította, s mindemellett úgy intézte az ügyeket, és úgy találta meg a módját csapataink eme egyesítésének, hogy annyi felség, választófejedelem és uralkodó megférjen egymással, hogy a legkisebb vita vagy nézeteltérés sem merült fel közöttük.

Élek a szabadsággal, hogy a törököktől szerzett zsákmányunk egy részét elküldjem Neked, ami igen apró ajándék. Általában elmondható, hogy elfoglaltuk az ellenség összes sátrát, és csodálni fogod csapataink mértéktartását, melyek ekkora zsákmány közepette táborról táborra üldözték a hitetleneket, de sem a tisztek, sem a közkatonák nem akartak egyszer sem bármihez is hozzányúlni, amíg meg nem győződtek a győzelemről. Még nem tudom, hány ágyút vittek el, és hányan haltak meg a jobbszárnyon, akik ellen a lengyel király személyesen harcolt, a többit majd Monsieur Preudhomme elmondja. Éjszaka lett, mielőtt ideértünk, ami megakadályozott bennünket abban, hogy tovább üldözzük őket, de holnap korán reggel a sarkukban leszünk. Örökké az Öné,
Üdvözlettel stb.

36 Taaffe ekkor már tíz század parancsnoka volt. Vö. Tóth, 2021. 205.

37 Othon Henri del Caretto vagy Del Carretto, Savona és Grana márkija (1629–1685) 1682–1685-ben Spanyol Hollandia kormányzója.

6.

A Pozsony melletti táborból, 1683. szeptember 22.
Carlingford grófjának Londonban.

Megtiszteltetem magam azzal, uram, hogy még aznap éjjel, amikor a bécsi támadás történt, elnagyolt vázlatot adtam önnek Grana márki egyik tisztje révén, akit Flandriából küldött, hogy megvigye neki ezt a nagyszerű hírt, és hozzá kell tennem, hogy soha ilyen fontos győzelem nem került még ilyen kevés vérbe. A mi oldalunkon nem haltak meg tisztek, kivéve Crouy³⁸ herceg testvérét, Trantmanstorf³⁹ gróf őrnagyot, Batzi gróf dragonyos kapitányt, és a lengyelek közül néhány előkelő embert, akik a nagyon kemény összecsapás okozta döbbenet felemelő bátorsággal viselték. Ha a nagyvezír mestere lett volna feladatának, soha nem jutottunk volna el a kahlenbergi hegyektől Bécsig véres és kétségbeesett harc nélkül, és igen mostoha körülmények között, mivel három szörnyű árkon át kellett eljutnunk a hegyektől a városig. Isten azonban annyira bolonddá tette őket, hogy hagyták, hogy gyalogságunk és dragonyosaink nyugodtan megvessék lábukat, hogy biztosítsák lovasságunkat, amely egyszerre csak egy-két emberrel volt képes áthaladni az orruk előtt. Visszavonulásuk olyan sietős volt, hogy általában összes tüzérségi felszerelésüket otthagyták nekünk, és a rovancsolás során kiderült, hogy a táborukhoz vezető úton és a táborukban több mint százhusz darab ágyút, elképesztő mennyiségű lőszer- és élelmiszerkészletet, valamint az egész táborukat úgy hagyták hátra, hogy még annyi időt sem adtak maguknak, hogy legalább egy sátrat is lebontsanak. A mezőt mindenféle gazdag zsákmány borította. Német csapataink végigvonultak az egész Spoyl közepén, és egyetlen katona, sem gyalogos, sem lovas nem lépett ki a sorból, hogy fosztogasson, és mi többre becsüljük ennek az önfegyelemnek és a katonai fegyelem pontosságának a dicsőséges voltát, mint a lengyelek összes zsákmányát, ami hihetetlen volt. A nagyvezír egész kincse az ő zsákmányuk lett, a király pedig bevallotta, hogy nagy gazdagságra tett szert, és a nagyvezír felszerelésének értékét, amely egyedül az ő birtokába került, százezer koronára becsülik. A lengyelek elvitték Mohamed nagy zászlaját és a lófarkakat is, amelyeket maga a szultán adott a nagyvezírnek erre a nagy hadjáratra. Lovasságunk néhány tagja másnap sátraik átkutatása közben öt-hatezer dukát készpénzt talált, és többek között a szultán követét, akit, miközben a sereget követte, otffelejtettek a táborukban. Ő megerősítette nekünk, hogy az ostrom kezdete óta seregük hetvenezer emberrel csökkent, a török foglyok pedig azt vallották, hogy abból a negyvenezer janicsárból, akik korábban érkeztek arra a helyre, tizennyolcezer nem távozott el. Ha nem szállt volna ránk az éjszaka, közvetlenül Bécs külvárosában, teljes győzelmet arattunk volna. A szurdokokat már elfoglaltuk, az ellenség pedig teljesen összezavarodott, és ha csak két órával hosszabban tart a nappali fény, a kis Schwechat folyóig úztuk volna

38 Charles Eugène de Croÿ (1651–1702) burgundiai-francia, Croÿ hercegi házból származó arisztokrata. Harcolt Bécs felmentésénél és a magyarországi törökellenes háború több csatájában.

39 Ferdinand Maximilian von Trauttmansdorff (1628–1683).

őket, ahol kegyelmünkbe fogadtuk volna őket, de ők éjjel elvonultak, és bár Lotaringia hercege másnap hajnalban üldözőbe szerette volna venni őket, a lengyel király nem tartotta jónak, mert a lovai negyvennyolc órája nem ittak. Azok azonban, akik hajlamosak kritikusan nyilatkozni, azt állítják, hogy a lengyel csapatok, amelyeknek akarata előtt a király néha kénytelen meghajolni, még egy nappal többet követeltek, hogy a török tábornok teljesen kifoszthassák. Reméljük, hogy még a hadjárat vége előtt elfoglalhatunk néhány helyet a határon. Thököly a lengyel királyhoz fordul közvetítésért. A nagyvezír felbőszülve ezen a szégyenletes veszteségen, azóta levágatta a budai vezír, két basa és ötszáz tiszt fejét, ami könnyű módja lesz annak, hogy seregének végleg véget vessen, ha az egyik oldalon ő gyilkol, a másikon pedig mi.

Adieu, *in fine*, ideje volt már megsegiteni Bécsset, mivel mindkét bástyán két jelentős rés volt, és a fél védvonal leomlott, a tizenkétezer emberből álló helyőrség négyezerre csökkent, és bizonyos, hogy soha egyetlen helyőrség sem viselkedett derekasabban. Igyekszem vázlatot készíteni a helyről és a támadásokról, hogy bemutatthassam a királynak és ő királyi felségének, és van is itt egy mérnök ezen a helyen, aki megígérte, hogy nagyon jól megcsinálja.

Lord Lansdowne-nak megadatik a megtiszteltetés, hogy lássa e hadjárat befejezését, mivel nem tartja elégnek, hogy kivette részét Bécs felmentéséből és a török legyőzéséből. Bárcsak a szász választófejedelem⁴⁰ is ugyanezt a megfontolást követte volna, de ő már a Bécs felmentését követő napon elhagyta a hadsereget, és a város felszabadításának dicsőségével fejezte be a hadjáratot. Bajorország választófejedelem⁴¹ a csapataival, valamint a franciákkal együtt még mindig velünk menetel, mivel elhatározták, hogy meg fogják várni a hadjárat végét.

7.

A Párkány melletti táborból, Esztergommal átellenben, 1683. október 10.⁴²
Carlingford grófjának Londonban.

Küldtem Önnek egy rövid beszámolót Bécs felmentéséről és az ellenség előtte való szégyenletes meneküléséről. Ebből azonban nem származott olyan előny, ami egyébként értelemszerűen bekövetkezett volna, a lengyelek késlekedése miatt másnap ugyanis nem lehetett folytatni az üldözést. A nagyvezír azonban felbőszült ezen a gyalázon, s haragját seregének tisztjein vezette le: megfojtatta a budai vezírt (ez a nyolcvanéves ember talán az Oszmán Birodalom legügyesebb embere volt, s a legveszedelmesebb ellenségének bizonyulhatott volna) négy basával és négy-ötszáz tiszttel egyetemben azzal az ürüggyel, hogy nem teljesítették a feladatukat, és nem engedelmessé váltak a parancsának. Budiani gróf, egy magyar nemes, aki győri visszavonulásunk után honfitársainak egy jelentős részével a felkelő Thökölyhöz pártolt, hogy a császárnak meggyőző bizonyítékot adjon őszinte megbánásáról, levágott két-

40 III. János György (1647–1691).

41 III. Miksa Emánuel (1662–1726).

42 Az október 9-én Párkánynál felsorakozó haderővel kapcsolatban lásd: Tóth, 2021. 222.

ezer kíséretű török katonát, akiket a nagyvezír a megerősítésére küldött, és bár az árulásából nagy előnyre tettünk szert, nem tudtunk mást tenni, mint elborzadni ettől az árulótól. Folyó hó ötödikén a lengyel sereg lovasságunkkal együtt Gömörnél átkelt a Dunán, egynapi járóföldre távolodva el gyalogságunktól, a lotaringiai herceg azonban, aki elhatározta, hogy megtámadja Párkányt, kénytelen volt egy ideig a gyalogság miatt lemaradni, mert a bajorok néhány szerencsétlen körülmény folytán még hatnapi menetre voltak tőlünk. A király, miután tájékoztatták arról, hogy Párkányban ötezer főnél nincs több török, sietve megindította csapatait Párkány felé, anélkül hogy a tervről tájékoztatta volna őfelségét, és mivel bízott magában és biztos volt abban, hogy előőrsre képes megvalósítani [a tervet], nem is vonultatta fel csapatait a csatában, de nagyravágyása és a Bécsnél elért siker miatt az ellenséggel szembeni megvetése sokba került neki. Szemben azzal az ötezer fővel, amelyről hírt kapott, Párkány alatt egy tizenkétezer fős hadtesttel találta magát szemben. Ez a hadtest azon nyomban olyan dühvel támadta meg a lengyelek előőrsét, hogy bár bátran viselkedtek, végül arra kényszerültek, hogy csatlakozzanak a főserceghez, és ez olyan rendezetlenül történt, hogy az egész sereget, amely akkor még nem sorakozott fel a csatába, miután pánikba esett, félelmében teljesen szét lehetett volna verni, ha a lotaringiai herceg (aki ekkor már értesítést kapott a királyok távozásáról) nem követi sietve a csapatait, és így nem akadályozza meg a további zűrzavart.

Az én ezredem alkotta ezen a napon az előőrsöt, és őfelsége megparancsolta, hogy siessek, úgyhogy az ellenségtől mintegy félórányi menettávolságra egy dombháton kellett átkelnünk, csapataink mégis azzal a szándékkal vonultak tovább, hogy a veszteséget jóvátegyék, és a szövetségesek által okozott bajt helyrehozzák. Ezt nagy örömmel megtették, és így nagyon rövid idő alatt csatlakoztunk a tizenöt századból álló hadrendhez. Csapataink ilyen módon való megérkezése rövidesen véget vetett a törökök menetelésének, ami nekünk alkalmat adott arra, hogy többi emberünkkel továbbvonuljunk, a lengyeleknek pedig arra, hogy felismerjék egymást. Az ellenség ekkor megelégedve a lengyelekkel szemben szerzett előnyével, rendben visszavonult a domb aljára, ahol először voltak, és mi úgy gondoltuk, hogy nem biztonságos tovább követni őket a lengyelekkel, akiket a kapott csapás megdöbbsentett, és attól tartottak, hogy a nagyvezír egész hadserege ott állomásozik. Ezután Párkánytól körülbelül egyórányi távolságra, a Duna mellett ütöttek tábornot, és a király akkor úgy vélte, hogy meg kell várni a gyalogság megérkezését, mielőtt bármilyen további vállalkozásba fognának. Körülbelül ezer lengyelt öltek meg, akiknek a többsége dragonyos volt. Őket, miután a síkságon leszálltak a nyeregből, lovaik elhagyták, ezért az ellenség képes volt felmorzsolni őket. A király szokásos bátorságában olyan messzire merészkedett, mint senki más, és ha nem lett volna mellette egy német lovas, aki segített neki, akkor minden bizonytalansággal vagy megölték volna, vagy fogságba esett volna. Tetteért őfelsége halálából ezredessé léptette elő.

Másnap Stahremberg gróf marsall,⁴³ aki oly bátran védte Bécset, nyolcezer gyalogossal csatlakozott hozzánk. A lengyelek annyira elkeseredtek sebesüléseik

43 Guido von Starhemberg (1657–1737) harcolt Bécs 1683-as védelmében, Buda 1684-es ostrománál és Buda 1686-os visszafoglalásánál.

miatt, amelyek még mindig véreztek, hogy attól tartva, hogy a nagyvezír seregének többi részével a közelben van, megpróbálták a királyt minden további erőteljes vállalkozástól eltéríteni, de Lotaringia hercege olyan erősen sürgette az ellenkezőjét, hogy végül rávették őket.

A kilencedik nap ütközetre sorakoztunk fel az ellenséggel szemben. Őfelsége meghagyta a lengyeleknek, hogy válasszák ki, hol helyezkedjenek el, de a jobbszárny helyett, amelyet addig mindig választottak, a két szárnyon és a mi tartalékunkba osztották be magukat. Az ellenség, mikor látta, hogy így feléjük vonulunk, előrevonult, csatasorba rendeződött, és azoknak a foglyoknak a vallomása szerint (ők mindig sokat mondanak), a törökök száma nem haladta meg a tizenhatezer embert, és bizonyára soha nem követtek el nagyobb vagy rosszabbul támogatott meggondolatlanságot, de mégis eleinte ilyen merészséggel álltak ki ellenünk, hogy az egész nagyvezír hadserege sem tudott volna többet tenni, és mivel nem tudtak egész vonalunk elé állni, jobbra húzódtak, és anélkül hogy egyszer is megkísérelték volna megtámadni a német századokat, hihetetlen dühvel estek neki azoknak a lengyeleknek, akiket a balszárnyunkon találtak, remélve, hogy olyan olcsó üzletet csinálnak belőlük, mint előző nap: de Jablonowski,⁴⁴ Lengyelország tábornoka olyan felkészülten fogadta őket, hogy az lecsillapította dühüket, és ugyanakkor, amikor mi az első vérteseinkkel megtámadtuk őket, teljesen rendetlenségbe taszítottuk őket. Ezeknek a vereségét azonnal követte az összes csapatuk általános megfutamodása, és az említett balszárnyunk első vonalának megrázkódtatása olyan erőteljes és sikeres volt, hogy sem Lord Lansdowne-nak, akinek ezredem egyik századának parancsnokságát adtam, sem nekem, aki a megtámadott szárny második vonalát parancsoltam, nem volt alkalmunk pisztolylövésre. Őfelsége a kuriaszterek első sorát, a horvátokat és néhány lengyelt a menekülőket üldözésére bocsátotta, akiket kardjaink hegyével a hátukba dőfve egészen a párkányi erődig üldöztünk, és a legszörnyűbb mézárást vittük véghez köztük; azok tömege, akik a hídon át akarták menteni magukat, olyan nagy volt, hogy a híd megtört alattuk, és rengetegen voltak, akik inkább a Dunába vetették magukat, mint hogy elviseljék embereink dühét és a lengyelek bosszúját. Egészen bizonyos, hogy azokkal együtt, akiket megöltek, és azokkal, akik megfulladtak, seregük jobbik fele elpusztult, és ritkán találunk egy szurdokharcban nagyobb emberveszteséget. Ők a török sereg virágai voltak, akiket az új budai vezír, Ali aleppói basa és hat másik basa irányított, a budai vezír meghalt, az aleppói és szilisztriai basák fogságba estek, egy harmadik basa pedig megfulladt. Megmentettünk továbbá mintegy hatszáz foglyot a lengyelek dühétől, és bizonyosan több mint háromezer lovat vittek el, és legalább ugyanannyi megfulladt. Párkány elfoglalása e győzelem következménye volt, embereink ellenállás nélkül hatoltak be oda, noha több janicsár is volt ott, és sokan mások is visszavonultak oda. De a lengyelek, miután előbb kifosztották [Párkányt], látva, hogy a törökök leütötték néhány bajtársuk fejét, és ezeket a törökök felvonultatták az erőd védősánca mentén, bosszúból kíméletlenül felgyújtották ezt a fontos helyet, amelyet meg kellett volna őriznünk. Adjunk azonban hálát Istennek, aki így láthatóan megmutatta ma-

44 Stanisław Jan Jablonowski (1634–1702) 1682–1702 között a lengyel korona nagyhetmanja.

gát az ő maga és a mi ügyünkben, hogy ellenségeinket a kezünkbe adta, továbbra is hűséges beszámolót adok arról, hogy mi történik itt, és kérem, hogy közölje azt őfelségével és a herceggel.

8.

Egy angol nemes, a császári hadsereg önkéntes katonájának levele apjának Londonba.

[...] 1683. október 5.

Uram,

Ugyanazon a napon, amikor Bécset felszabadítottuk, elküldtem Nagyuraságodnak a híreket egy hírvivő útján, amelyet Grana márkinak küldtek, és azóta adtam Nagyuraságodnak egy bővebb beszámolót erről; azóta ellenállás nélkül haladtunk előre Magyarországon, és mintegy hat nappal ezelőtt a német és lengyel lovakkal Gömörnél átkeltünk a Dunán, magunk mögött hagyva az ágyúinkat és a gyalogságunkat, elhatározva, hogy egynapos menetelés után, amely egy takarmányban bőséges vidékre vezetett minket, ott maradunk. A lengyel király azonban, miután értesült arról, hogy négyezer török Esztergomnál átkelt a folyón, másnap reggelre, anélkül hogy Lotaringia hercegét értesítette volna, dragonyosai és huszárjai kíséretében feljűk vonult, de sokkal erősebbnek találta őket, mint ahogyan arról korábban értesült. Őfelsége vereséget szenvedett, csapatai rettenetesen megzavarodtak, személye veszélyben volt, és az ellenség addig üldözte őket, amíg meg nem látták lovainkat, amelyek szerencsés módon két órával a lengyelek után vonultak az élükön álló Lotaringia hercegének parancsára. Mire a törökök abbahagyták az üldözést, és visszavonultak Esztergom ágyú alá, mi pedig látótávolságon belül táboroztunk, amíg másnap, nyolcadikán, gyalogságunk nem csatlakozott hozzánk. Ekkor, tegnap csatarendben feljűk vonultunk, és ugyanabban a helyzetben találtuk őket, hogy fogadjanak minket. Balszárnyunk első sora dél körül megtámadta jobbszárnyukat. Olyan nagy erővel történt a támadás, hogy sikerrel végződött, és a hitetlenek kénytelenek voltak megadni magukat. Nem sokkal később egész seregük megfutamosodott, a mieink pedig üldözőbe vették őket a folyó partján, ahová levonultak, úgy, hogy csak nagyon kevesen menekültek meg közülük. Ezt követően még ugyanazon az éjszakán megtámadtuk Párkányt, a Dunának ezen az oldalán álló egyik erődítményt, az esztergomi hídfőnél, és támadással elfoglaltuk. Foglyaink azt mondják, hogy tizenhatezer emberük volt, és őket a legjobb csapataikból választották ki. A nagyvezír küldte oda őket azzal a céllal, hogy megakadályozza, hogy tönkretegyük azt a hidat, amelyen keresztül a lázadókkal érintkeztek. Kara Mohammed basát, aki nemrég lett Buda vezírje, és aki a főparancsnok volt, ott a helyszínen megölték. Ali basa Aleppóból és a szilisztrai basa fogságba esett, egy másik basa megfulladt. Veszteségük, hogy szerényen szóljak róla, meghaladja a nyolcezer főt. A gyakori támadások, amelyeknek ki vagyunk téve, megakadályoznak abban, hogy elhagyjam a sereget, bár a legtöbb önkéntes – a honfitársainkon kívül – már visszatért. Ez az évszak ebben az országban nagyon barátságatlan, sőt, nem is tudnám

elviselni, ha nem kapnék naponta folyamatos támogatást Taaffe uramtól, s ha alkalom adódik rá, őfelségétől és a hadsereg összes főtisztjétől, bár néhány szolgálóm meghalt, és szinte mind beteg.

A legnagyobb tisztelettel, uram,
A tiéd stb.

9.

Egy másik levél az előző levelet író kéztől.
Pozsonyból, 1683. november 7-én.

Uram,

A legutóbbi, uraságodnak küldött levelemben beszámoltam arról a csatáról, amelyben a törökök fölött győzelmet arattunk Esztergom közelében, és arról, hogy ugyanazon a napon támadással bevettük Párkányt. Azóta átkeltünk a folyón, ostrom alá vettük és elfoglaltuk Esztergomot, még hozzá nagy veszteségek nélkül, mivel három napon belül, miután az ágyúink felállítása befejeződött, megkérték őket, hogy kapituláljanak és adják át a helyet, ágyúikkal, lőszerikkel és így tovább, nekünk. Ezek után, mivel nem volt kilátás több hadi vállalkozásra ebben az évben, az első pillanatban elhagytam a sereget a bajor választófejedelemmel, és egészen Gömörig vártam őt, ahol otthagytam az ő választófejedelmét, és magam mentem Győrbe, mivel nem akartam látatlanul hagyni egy helyet, amelyet a világnak ezen a részén *Propugnaculum Christianitatis*nek neveznek, ahonnan tegnap egy felégett és kietlen vidéken keresztül idejöttem, ahol John testvéremet és Mr. Alman urat, akit meglepett, hogy az évnek ebben az időszakában a hadsereg felé tartva találtam; be kell vallanom, hogy szívből sajnálom, hogy a testvérem betegsége megakadályozta, hogy találkozzunk, amikor júliusban a hadseregbe mentem, ahelyett hogy novemberben jöttem volna onnan; mert akkor láthatta volna, hogy három nagy csatát vívtak, a hitetlenekkel való csetepaték mellett, Bécs híres ostromát, egy erőd ostromát, egy nagy jelentőségű várost, Magyarország fővárosát, amely sokáig a törökök birtokában volt, október végén ostromolták és elfoglalták, és számos más fontos helyet és várat a keresztények győztes fegyverei kezére adtak, ami több, mint amit eddig láttunk, vagy mint amit valószínűleg látni fogunk e száz év bármelyik három hónapja alatt. Innen szándékozom holnap Bécsbe indulni, onnan pedig Linzbe, hogy visszatérésem előtt megvárjam ő császári felségét, ahonnan azonnal, uraságod parancsának engedelmeskedve, elküldöm Mr. Alman urat Angliába. Ami pedig testvéremet illeti, akit Önöknek van szerencséje a gondjaimra bízni, biztosíthatom őlordságát, hogy mivel nekem semmi másom nincs, csak amit jóságodtól kaptam; így minden, amim van, közös lesz közöttünk, és higgye el nekem, hogy mindig a legnagyobb tisztelettel, uram,
a tiéd stb.

10.

Linz, 1684. január 4.
 Carlingford grófjának Londonban.

Körülbelül két napja, hogy megkaptam két üdvözlő személy levelét, amelyek közül az egyik (úgy tűnik) először járt Magyarországon. Örömmel hallok, hogy a király és ő királyi felsége elégedetnek látszik a kapcsolataimmal, mert ez a kettő két olyan személy, akiket végtelenül szeretek és tisztetek, ahogy kell, és akiről nagyon jól tudom, hogy a legélesebb ítélőképességűek; bevallom, büszke vagyok arra, hogy jó véleményükben némi részem van. Lord Lansdowne-nak volt szerencséje túlságosan nagyra értékelni azokat a kis szolgálatokat, amelyeket neki tettem. Ő nagyon bátor lovas, és a legelkötelezettebb, legjobb képességekkel rendelkező ember, akit ismerek, és mivel megtisztel azzal, hogy szeret engem, így hasonló kegyet biztosítana nekem az én uram, az ő atyja előtt, akit én a legjobban tisztetek. A császár a birodalom grófi rangjával küldi őt Angliába, hogy megmutassa, milyen nagyra becsüli a bátor férfiakat, és bár ez semmit sem tehet hozzá nemes családjá fényéhez, az utókornak mégsem lesz oka megorrolni, hogy ilyen dicsőséges alkalomból szerezte meg, mindazonáltal azt kívánom, hogy erről semmit se tegyen közzé Bathé uram engedélye nélkül. Gran, másképpen Strigonium (Esztergom) elfoglalásával befejeztük táborozásunkat, a lengyelek ellenállása ellenére, akik mindent megtettek, hogy eltérítsenek bennünket ettől, egy olyan évszakban, amely valójában nem volt alkalmas a háborúra. Az a könnyedség, amellyel Lotaringia hercege a hídépítést végezte, meggyőzte arról [önmagát], hogy az ellenség mennyire nyugtalan, és hogy ezt a lehető legjobban ki kell használnia. Őfelsége a lengyelek jóváhagyása nélkül átkelt a Dunán, s a folyamatosan zuhogó eső ellenére olyan erővel folytatta az ostromot, hogy öt nap múlva a város ura lett. Ez a hely nem erős, csak szűk volta miatt, és nem is jelentős, csak a Dunán való átkelés lehetősége miatt, de az ország nagy részét uralja. Ez Magyarország fővárosa, és a múltban a keresztényeknek meg a törököknek is több hónapos ostromba került a város megszerzése. Esztergom elfoglalását hamarosan a lázadók visszaszorítása követte, akik maguk is bejöttek és kegyelemért könyörögtek. A lengyelek szálláshelyüknek Felső-Magyarországot választották, és ígéretet tettek Kassa [...] és Eperjes visszafoglalására. Mivelhogy azonban nagyobb ellenállással kellett szembenézniük, mint képzelték, ezért inkább lemondtak róla, mint hogy egy ilyen kellemetlen évszakot elvesztegessenek. A császáriak azonban Dutsch és sok más vár elfoglalásával biztosították a maguk helyzetét. Ezekről a helyekről kiűzték a lázadókat. Vannak, akik azt gyanítják, hogy a lengyel tiszték és a lázadók megegyeztek, én a magam részéről azonban nem hiszek ebben, és azt hiszem, azért nem foglalták el Kassát, mert gyalogságra és élelemre volt szükségük. Azt hitték ugyanis, hogy pusztán fegyvereik híre és a király jelenléte révén el tudják foglalni, s ezen kívül a városok ostromlása nem az ő dolguk.

Lord Lansdowne tanúsítja majd, hogy még mielőtt hozzám küldött volna, mindent megtettem, amit csak lehetett, hogy találjak Önnek egy pár jó török lovat, de szavamra mondom, nem találtunk egyet sem, amely megérte volna a fáradsá-

got, mert mindazokat a lovakat, amelyek jobbak voltak a szokásosnál, a lengyelek és más tábornokaink már megszerezték maguknak. Ők jobban vágytak fosztogatni, mint jómagam. Vettem egy török sátrat, anélkül hogy láttam volna, de azt mondják, nagyon szép. Néhány török fegyverrel együtt vettem meg, amelyek szintén különösek a maguk nemében, és amelyeket Hamburgon keresztül szándékozom elküldeni. Megajándékozhatja velük a királyt vagy a herceget, ha jónak látja, hogy érdemes elfogadniuk, de más módon is rendelkezhet felőlük, ahogyan Ön gondolja a legjobbnak. Ha tetszik, elküldöm Önnek Lotaringia hercegének képét, és ha tudom, a lengyel királyét is megszerzem. Lord Lansdowne futára éppen úton van, úgyhogy most nem tudok semmit mondani a newheuselli ügyekről, de előbb küldök Önnek egy beszámolót arról, valamint más dolgokról, amelyeket szándékomban áll megírni Önnek.

Maradok örökre...

Üdvözlettel stb.

11.

Linz, 1684. január 5.

Bathe grófjának⁴⁵ Londonban.

Uram,

Nem tudom, mit írhatott Lord Lansdowne Önnek, ami javamra szolgált, s a kedveség és jóság ilyen lekötelező megnyilvánulásait váltotta ki Önből, mint amilyenekkel minden levelét tele találom, de az igazság az, hogy én vagyok az, aki ezerral tartozom uramnak, az Ön fiának, amiért velem táborozott, és barátságának olyan egyértelmű jelét adta nekem, hogy nincs az egész hadseregben olyan vitéz, aki ne tartaná magát megtisztelve ezzel. Olyan állapotban talált bennünket, amely bárkit elkeserített volna, kivéve őt magát; seregünk a nagy létszámú helyőrségek miatt, amelyeket Győrben, majd Bécsben kellett hátrahagynunk, egy csupán hétezer lovasból álló könnyű hadtestre olvadt. Az udvar is visszavonulóban volt, s ez talán igazolta volna őt, ha ilyen nagyszerű példát követett volna, ő azonban befejezte volna, amit elkezdett, és az az igazság, hogy jó szerencsénket attól az időponttól keltezhetjük, amikor ő közénk jött. Része volt a törökök legyőzésében Pozsonynál, Korneuburnnál, Bécsnél és Párkánynál, és Esztergom bevételénél. Mindenütt kitüntette magát, s úgy cselekedett, mint egy ilyen atya és oly jeles ősök fia. S ha szenvedett is ebben a hadjáratban, mely egyike volt a [...], amelyet hosszú időn keresztül vívtunk, dicsőséggel és Ő császári felsége kitüntető megbecsülésének jeleivel ékesítve tér vissza, és olyan emléket hagy maga után, amely örökre becsületére válik családjának és hazájának. Imádkozom Istenhez, Uram, hogy sokáig élvezhessék egymás társaságát, s hogy én is élvezhessem mindkettejüket. Minden alkalmat keresni fogok, hogy alázatos munkámmal kiérdemeljem az Ön megtisztelő kegyelmé-

⁴⁵ John Granville (1628–1701) Bath első grófja. Az ő unokaöccse volt George Granville, aki feltételezhetően azonos Lord Lansdowne-nal.

nek azt a részét, amellyel Ön nagylelkűségének köszönhetően előre megajándékozott engem, s hogy erre módom legyen, én [...] Önt, hogy minél előbb visszaküldjön bennünket Lansdowne urunkhoz. A király nem tud olyan személyt alkalmazni ebben az udvarban, aki elfogadhatóbb lenne, [...] őt tisztelettel vagyok,

Uram,

Az Ön [...] alázasatos szolgája, TAAFFE.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Bakonyi

2020 Bakonyi Zsuzsanna: *A kardot válaszd, ne a kocsmát*. https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2020/09/12/a_kardot_valaszd_ne_a_kocsmat_francis_taafe_levelei_becs_1683as_torok_ostromarol.

Filet

2021 Filet, Jérémy: The Networks of Francis Taafe, 3rd Earl of Carlingford and Irish Jacobite Émigrés in the Duchy of Lorraine. In: *Eighteenth-Century Ireland*, 36. (2021) 1. sz. 27–47. DOI: <https://doi.org/10.3828/eci.2021.5>.

Griffin

2023 Griffin, Stephen: Francis Taafe, Third Earl of Carlingford, and the House. In: *Resilience and Recovery at Royal Courts, 1200–1840*. Eds.: Persson, Fabian – Price, Munro – Recca, Cinzia. Cham, 2023. 65–83.

Griffin–Filet

2018 Griffin, Stephen – Filet, Jérémy: Irlandois de Nation. In: *History Ireland*, 26. (2018) 3. sz. 22–25.

Mheara

1994 Mheara, Róisín Ní: The Wild Geese in Austria. In: *Seanchas Ardmhacha: Journal of the Armagh Diocesan Historical Society*, 16. (1994) 76–92. DOI: <https://doi.org/10.2307/29742634>.

Murphy

1994 Murphy, James H.: The Wild Geese. In: *The Irish Review* [Cork], 16. (1994) 23–28. DOI: <https://doi.org/10.2307/29735753>.

Oross

2011 Oross András: Ír ezredek Magyarországon. Adalékok az állandó hadsereg téli beszállásolásának gyakorlatához az 1690-es években. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 124. (2011) 1. sz. 117–144.

Spangler

2024 Spangler, Jonathan: Private Justice or Ducal Power? Testing the Strength of Public Authority and Dynastic Loyalty among Transnational Nobles at the Court of the Duke of Lorraine. In: *Notions of Privacy at Early Modern European Courts: Reassessing the Public and Private Divide, 1400–1800*. Eds.: Neighbors, Dustin M. – Nørgaard, Lars Cyril – Woodacre, Elena. Amsterdam, 2024. 241–260. DOI: <https://doi.org/10.2307/jj.12381768.14>.

Taafe, Fr.

1684 *Count Taafe's letters from the imperial camp to his brother the Earl of Carlingford here in London giving an account of the most considerable actions, both before, and at, the raising of the siege at Vienna, together with several remarkable passages afterward, in the victorious campagne against the Turks in Hungary: with an addition of two other letters from a young English nobleman, a voluntier in the imperial army.* London, 1684.

Taafe, K.

1856 Taafe, Karl: *Memoirs of the Family of Taafe.* Vienna, 1856.

Tóth

2017 *Journal des campagnes du duc Charles V de Lorraine.* Texte présenté et annoté par Ferenc Tóth. Paris, 2017. (Bibliothèque d'Études de l'Europe Centrale, 20.)

2021 Tóth Ferenc: *A hercegség nélküli herceg. Lotaringiai Károly (1643–1690).* Pécs–Budapest, 2021.

Worthington

2004 Worthington, David: The 1688 Correspondence of Nicholas Taafe, Second Earl of Carlingford (?–1690), from the Imperial Court in Vienna. In: *Archivium Hibernicum*, 58. (2004) 174–209. DOI: <https://doi.org/10.2307/25529637>.

LÁSZLÓ TAKÁCS

AN IRISH NOBLEMAN'S ACCOUNT OF FIGHTING THE TURKS IN 1683

LETTERS OF FRANCIS TAAFFE

In the 17th century, many Irish nobles served in the armies of European Catholic monarchs. Among them, Francis Taafe, who was a close confidant of Charles V, Duke of Lorraine and leader of one of his army corps, stands out. He took part in the campaign against the Turks in 1683 and was present at the liberation of Vienna and Esztergom. He gives a vivid account of his experiences in letters to his brother, which were published a few years later for the information of the English public. In his letters, he reports not only on the movements and battles with the Turks, but also on the behaviour of the various national armies and his general impressions of the territories that the Christian armies were marching to liberate. Taafe's account is also worthy of attention because it shows how he approached the task he had undertaken and how he fought with unflagging loyalty and determination for the goal he had committed to achieving, even when far from his homeland.

CONTENTS

Noble Emigrations in Europe in the Early Modern History (Ferenc Tóth)	331

Studies

Zsuzsanna Hámori Nagy: Three “Sarmatian Odysseus”: The Łaski Brothers in the Service of European Rulers	335

Özkan Bardakçı: Loyalty, Clientelism and Individual Ambition: A Typology of Noble Mobility in the Long Turkish War	369

Tibor Monostori: The Story of an Orphan Child from Hungary Becoming a Bodyguard Officer and Estate-Owner in the Spanish Low Countries: The Career of Márton Somogyi, 1594–1631	399

Kálmán Mészáros: “A Young Man of Proven Loyalty and Secrecy”: János Ilosvay, the Prince’s Armor Bearer and Companion in Exile	411

Géza Szász: Emigrate, Travel, Assert Yourself: Speeches of French Noble Emigrants in the 18 th Century	431

Eyewitness

László Takács: An Irish Nobleman’s Account of Fighting the Turks in 1683: Letters of Francis Taaffe	447

Book Reviews

Kálmán Thaly’s Famous Work in French (Jean-Charles Daumy)	467

The Migration of Nobility and Ideas in Europe in the 17 th –19 th Centuries (Clément Monseigne)	470

The History of Portugal and Brazil in the Light of the “Atlantis Dream” (Viktória Semsey)	473

Damage and Victims: The Cost of Gabriele D’Annunzio’s Enterprise in Fiume (Ágnes Ordasi)	477

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2024. évi megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN**

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET